

Din Hizmetlerinde İLETİŞİM VE TEBLİĞ

EDİTÖR

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Faruk KANGER

İstanbul, 2021

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN: 978-625-8490-47-3

Sertifika No: 50201

Kitabın Adı

Din Hizmetlerinde
İletişim ve Tebliğ

Yayın Yönetmeni

Hüseyin KADER
Adem SAYDAN

Editör

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Faruk KANGER

Kapak Tasarım

Halil YILMAZ

Baskı - Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy-İstanbul
Tel: 0212 624 21 11 pbx Faks: 0212 624 21 17
Sertifika No: 40421

Bu kitap İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Din Hizmetlerinde İletişim ve
Tebliğ adlı Tezli ve Tezsiz Yüksek Lisans Programı Müfredatına uygun olarak hazırlanmıştır.

1. Basım

Aralık 2021 / 1.000 adet basılmıştır.

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul
Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04
www.ensar nesriyat.com.tr siparis@ensar nesriyat.com.tr

İRŞAT VE TEBLİĞDE İNSAN UNSURU (KADRO VE MUHATAP OLARAK)

Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan*

GİRİŞ

İrşat ve tebliğ hizmetinin ilk ve ana kaynağı ilâhi iradedir. “**Elâ lehu’l-hal-ku ve’l-emr**” âyetinde¹ buyurulduğu üzere yaratmak da yönetmek de kendisine ait olan Allah Teâlâ, insanoglunu aydınlatma iradesini vahiy yolu ile önce elçilerine, onlar aracılığı ile kullarına ulaştırmıştır. Bu sebeple risâlet/**peygamberlik ilk ve asli tebliğ kurumudur**. Peygamberler de kendi zamanlarının tebliğ ve davet önderleridir. Zira tebliğ, peygamberlerde bulunması vacip olan sıfatlardandır.

Hiz. Âdem ilk insan ve ilk peygamber olarak kendi çocuklarına yönelik olarak Allah elçiliği görevini yapmaya başladığı andan itibaren temelinde ilahi vahiyden kaynaklanan tebliğ ve irşat (beyan) tarihteki yerini almıştır. Bu sebeple insanoglunun aldığı ilk hizmet tebliğ ve davet hizmeti, ilk eğitim, din eğitimi; muhatap olduğu hitabet türü de dinî hitâbettir.

Böyle bir noktadan başlayan aydınlatma ve aydınlanma faaliyetleri, dünya hayatının tüm zaman-mekan ve aşamalarında değişik isimlerle de olsa mutlaka yer almış ve her türlü beşeri gelişmenin yapısal anlamda olmazsa olmaz ögesi ve aynı zamanda da sorumluluk nedeni olmuştur.

Peygamber varisleri olan ulema aracılığı ile kesintisiz sürdürülen tebliğ ve irşat etkinlikleri bireysel ve toplumsal çapta hayatîyetini sürdürügelmiştir. Çünkü tebliğ ve irşadın muhatabı insandır. İnsanın bulunduğu her yer ve zamanda da tebliğ ve irşat etkinliği ve hizmeti bulunacaktır. Esasen insanın sorumluluğu, kendisinin aydınlatılması ve bilgilendirilmesine bağlıdır.

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi, Hadis ABD.
1 el-A’raf 7/54.

Tebliğ ve irşat görevini yerine getirecek muhataplar da insan olunca iş, hem süreklilik hem de giderek gelişecek usul, esas ve kurallara ihtiyaç duyacaktır.

Son resul-örnek kul sevgili Peygamberimiz, insanoğluna yönelik olarak tebliğ ve beyan (aydınlatma) görevini evrensel çapta fikrî temellere ve uygulama, usul ve örneklerine kavuşturmuştur. Kendisinden zamanımıza uzanan süreçte, İslâm bilginleri ve toplumları, risâlet görevinin ürünlerini kendi dönem ve yörelerinde yaşamaya ve yaşatmaya çalışmışlardır. Böylece söylem ve eylem çizgisinde tebliğ ve irşat hizmet ve görevi, gelişen usul ve kurumlar olarak bilimsel esas ve uygulamalar eşliğinde günümüze ulaşmıştır.

1. İRŞAT VE TEBLİĞDE İNSAN UNSURU

En kısa ve özlü tanımı ile “İslâm’ın insana ulaştırılması” demek olan tebliğ ve “insanın İslâm’ı özümsemesine yardımcı olmak” anlamıyla irşat hizmetleri -biraz önce değindiğimiz gibi- insan unsuruna dayanmakta ve insanı muhatap almaktadır. Bu sebeple irşat ve tebliğde insan unsurunu, “tebliğ kadrosu ve söylem-eylem uyumu (temsîlî tebliğ)” ve “tebliğe muhatap olarak insan” diye iki başlık altında değerlendirmek uygun olacaktır.

1.1. Tebliğ Kadrosu Ve Söylem-Eylem Uyumu Ya Da Temsîlî Tebliğ

“Rabbinin yoluna insanları hikmetle, güzel öğütle dâvet et, bir de onlarla en güzel (verimli-inandırıcı) şekilde tartış” anlamındaki Nahl Sûresi’nin 125. âyet-i kerimesi, muhatapların durumuna göre üç ayrı yöntemle Allah yoluna çağrıda bulunmayı emrederken, aslında irşat ve tebliği yapacak kişilerde, yani tebliğ kadrosunda bulunması gerekli nitelikleri de ortaya koymuş olmaktadır. Şöyle ki, *hikmet, mev’iza-i hasene ve en güzel yolla mücâdeleden* oluşan söz konusu üç usulün uygulanabilmesi her şeyden önce **ilmî yeterliği**, yani **yetişmişliği** gerektirir. İslâm davetçisi bu üç yolla davette bulunabilmek için onları gereği gibi uygulayabilecek dini, ilmi ve mesleki birikime sahip olmalıdır. Zira Kur’an-ı Kerim’in “**قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَظْلُمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَظْلُمُونَ**” **De ki, bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu?**¹ sorusunu bu alana uyguladığımız zaman, bilenin yapacağı tavsiye ve telkin ile bilmeyenin yapacağı irşat ve tebliğin aynı olmayacağı gerçeğiyle karşılaşırız.

O halde bugün ülkemizde irşat ve tebliğ kadrosunu oluşturan resmi ve sivil elemanlar hikmetle davette/çağrıda bulunabilecek ölçüde ilmî birikime sâhip olmak mecburiyeti ile karşı karşıyadırlar. Din ilimlerini iyice hazmetmiş olmanın yanında, psikoloji, sosyoloji, felsefe, pedagoji, iletişim, iktisat, güzel sanatlar ve tıp

1 Bk. ez-Zümer 39/9.

gibi günümüzde geçerli ve hakkın duyurulması yolunda katkı sunabilecek olan bilim ve kültür alanlarında yeterince bilgi ve birikim sahibi olmaları gerekmektedir. Aksi halde yapılacak verimli bir davet ve tebliğ hizmetinden söz etmek, -birikim ve yetişmişlik eksikliği sebebiyle- aldanma derecesinde bir iyimserlik olur.

Diğer taraftan irşat ve tebliğin etkili olabilmesi için tek başına ilmi birikim ve günümüzde bunun göstergesi kabul edilen akademik unvan da yeterli değildir. Bilgiye iman ve amel, amele de ihlas/dürüstlük eşlik etmelidir. İşte ancak bu takdirde davetçi, tebliğ ve davetini öz nefsinde canlandırma düzeyine erişmiş, *söylem-eylem uyumunu sağlamış temsili tebliğ* kıvamına ulaşmış olur.

Açık bir gerçektir ki dün olduğu gibi günümüzde de kendilerini İslâm dâvetine vakfedecek, ilim, kabiliyet ve imkânlarını ona hasredecek yetkin bir **kadroya** ihtiyaç vardır. Bu davetçi mücahitler kadrosunun en belirgin alâmeti, sözlü tebliğ liyâkati yanında söylem-eylem uyumu yani temsili tebliğ yetkinliği açısından da önem arz eden **sağlam bir duruş** yani **samimiyet** sahibi olmaktır. Bunun tabii gereği ve neticesi ise geçici ve dünyevi eğilimlerden, bencillikten ve taassuptan uzak kalmak olacaktır.

Gerçekten, bir fikrin, bir dinin, bir doğrunun, bir hakkın yayılmasında hiçbir usûl, **inanmış insan**'ın yerini tutamaz. Genel olarak insanları bir fikre, bir amaca, bir davaya bağlayan, evvelce bunlara inanmış, iman etmiş kimselerdir. Nitekim “**Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene inandı, müminler de (inandılar)**”² “**وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ**”³ **Ben Müslümanların ilkiyim**”³ âyetleri, herkesten önce bizzat Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in davasına inandığını ve ilk Müslüman olduğunu bildirmektedir: “**Üzüm üzüme bakarak kararır**” denildiği gibi, insanlar da birbirlerinden etkilenir ve cesaret alırlar. Büyük idealler, dinler, siyasi partiler, hep böyle, birbirinden güç ve cesaret alan insanlar sayesinde kurulmuş ve geliştirilmiştir.⁴ **Lisân-ı hâl** denilen yaşayışla tavsiye ve telkin yani **temsili tebliğ** yolu da bu değil midir? O halde, başkalarına bir şey teklif ve tavsiye eden kimsenin, önerisini önce kendisinin yerine getirmiş/yaşamış olması lâzımdır. Kişinin, sadece hakkı başkalarına tavsiye etmekle etkili olacağı ve kurtulacağı zannında bulunması doğru değildir. “Hak üzere olmayan bir kimsenin hakkı diğerine tavsiye etmesi kurtuluşuna asla vesile olamaz. Kendisi münkerât/kötülükler içinde iken başkalarını ma'ruf'a/iyiliğe dâvet edenler vardır. Lâkin bu tür dâvet fayda vermemekte, bilâkis nefretle karşılanmaktadır.”⁵ Nitekim

2 el-Bakara 2/285.

3 el-En'âm 6/163.

4 Domenach, *Siyasi Propaganda*, s. 75-76.

5 Bk. Abduh, *Ve'l-Asri Sûresinin Tefsiri*, s. 36-37.

yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm de bu samimiyetsiz, çelişkili duruma düşülmemesini ihtar etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِرَ مَقَنَّا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

“Ey îman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir gazap sebebidir.”⁶

اتَّأَمَّرُوا النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنَسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“İlahi kitabı okumakta olduğunuz halde siz insanlara iyilik yapmayı öğütleyip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı başınıza almayacak mısınız?”⁷

Bu konuda Peygamber Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*’den de şöyle bir değerlendirme nakledilmiş bulunmaktadır

مَا مِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي أُمَّةٍ قَبْلِي إِلَّا كَانَ لَهُ مِنْ أُمَّتِهِ حَوَارِيُّونَ وَأَصْحَابٌ يَأْخُذُونَ بِسُنَّتِهِ وَيَقْتَدُونَ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِنَّهَا تَخْلُفُ مِنْ بَعْدِهِمْ خُلُوفٌ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ وَيَفْعَلُونَ مَا لَا يُؤْمَرُونَ فَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِيَدِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِلِسَانِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِقَلْبِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَيْسَ وَرَاءَ ذَلِكَ مِنَ الْإِيمَانِ حَبَّةٌ خَرْدَلٍ

“Allah tarafından benden önce gönderilen her peygamberin kendisine sâdik ashâbı/dostları ve havârilere vardı. Bunlar, onun sünnetine yapışır, emirlerine uyarlardı. Sonra bunların yerine öyleleri geldi ki, yapmadıkları işlerle övünürler, emredilmedikleri işleri yaparlardı. Bir kimse bunların anılan işleri yapmasına eliyle engel olursa, o kimse mü’mindir; bir kimse diliyle bunlara karşı durursa, o da mü’mindir; bir kimse bunlara karşı kalbiyle mücâdele ederse, o da mü’min-dir. Bu kadarını yapamayanda artık hardal tanesi kadar olsun iman yoktur.”⁸

Kur'ân-ı Kerîm iyi/örnek bir dâvetçi, bir başka ifade ile temsîlî tebliği güçlü bir soru cümlesiyle şöyle vurgular:

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“İnsanları Allâh’a dâvet eden ve salih amel işleyen ve ‘ben Müslümanlardanım’ diyenden, kimin çağrısı daha güzeldir?”⁹

Merhum Mehmet Vehbi Efendi bu âyet-i kerîmeyi açıklarken şunları söyler: “Bu âyette halkı hakka dâvet eden kimsenin dâvet ettiği ameli, kendisinin işlemesi şartıyla güzel olacağına delâlet vardır. Zira dâvet eden kimsenin sözünün güzel

6 es-Saff 6/2-3.

7 el- Bakara 2/44.

8 Müslim, “İman”, 80; Ahmet b. Hanbel, I/458.

9 Fussilet 41/33. Bazı müfssirler bu âyetin, öncelikle Hz. Peygamber’i tanıttığı görüşündedirler.

olmasında *amel-i sâlih* şart kılınmıştır. Çünkü herkesi dâvet ettiği ameli kendi işlemezse dâvetinin tesiri olmaz. Binâenaleyh, emr-i bi'l-ma'ruf'la meşgul olan kimse önce kelâmını kendi nefesine tatbik etmesi vâciptir. Eğer nefsinde tatbik etmezse halk üzerinde sözünün tesiri olmadığı gibi itimat da olunmaz, çalışması boşa gider.”¹⁰

Demek ki hak davetçisinin çok ibâdet etmesi, Allah Teâlâ'yı çok anması gerekmektedir. Hakka davet edenin ibâdeti, dâvet edilenin ibâdeti gibi olmamalıdır. Hak dâvetçisi, dışına taşıyacak ve muhataplarını aşacak kadar dolu olmalıdır.¹¹ Bu, davetçinin dâvet ettiklerinden en azından **bir gömlek üstün olması** demektir.

Bu konuda merhum Prof. Seyyid Kutub bir ileri adım daha atar ve “Yaşaması istenen fikirlerin, kanlarla, canlarla beslenmesi lâzımdır. Hangi fikir yaşıyorsa, hayat bulmuşsa, benliğinde kendisi için can veren kimselerin ruhunu taşıyordur” der. Sonra sözlerini şöyle sürdürür:

“Yaşayan her kelime, bir insanın kalbinden gıda almıştır. Fakat ağızlardan dünyâya gelen, dillerden doğan kelimeler, ölü doğmuş olduklarından, o ilâhî canlı kaynağa erişemez, beşeriyeti bir karış dahi ileriye götüremez.

Düşüncelerimiz ve sözlerimiz hareketsiz cesetler gibidir. Biz ne vakit onları kanlarımızla besler, uğurlarında ölürssek, o zaman dipdiri fırlar ve canlılar arasında yaşarlar. Kalem tutan eller pek çok şey yapabilirler. Ama bir şartla: düşüncelerini yaşatabilmeleri için ölmeleri, onu kanlarıyla, etleriyle beslemeleri lâzımdır. Hak bildiklerini söylemeleri o hak söz uğruna, kanlarını feda etmeleri gerekir.”¹²

“Olduğu gibi görünmemek” ya da “göründüğü gibi olmamak” münafıklıktır, iki yüzlülüktür. Bu ise merduttur. Bunca konuşulan, yazılan gerçeklere, çekilen nutuklara, verilen öğütlere rağmen toplum hayatı her geçen gün kötüye gidiyorsa, bunun asıl sebebi, davetçi, tebliğci ve ıslahçı konumunda görünenlerin *temsili tebliğ* kalitesinden uzak bulunmaları yani söylem-eylem çelişkisi içinde olmalarıdır. Oysa gerekli olan, söylem-eylem uyumu ve birlikteliğidir.

Bir zamanlar, “Hoca için ruhsat ve fetvâ yönünü söyler, kolaylık gösterir, sen onu yap. Kendisinin azimet ve takvâ cihetine gidişine ayak uydurmaya kalkma” demek olan **“Hocanın dediğini tut, gittiği yoldan gitme”** sözü, maalesef bugün, “Hoca halka doğruyu söyler ama yaşayışı hak üzere değildir, sen söylediğini tut, yeter” anlamında kullanılmaktadır. Hiç kuşkusuz bu durumdaki irşat ve tebliğ eleman ve kadrosunun yapacağı etkili bir hizmet artık kalmamış demektir.

10 *Hulâsatü'l-Beyan*, XII, 5061

11 Bk. Diyanet Dergisi, 9/102-103, 389.

12 Kutup, *İslâmi Etüdler*. 130.

Burada işin bir başka yönüne ait önemli bir gerçeğe daha işaret etmek gerekmektedir. “**Hocanın dediğini tut, gittiği yoldan gitme**” sözü, aslında Hz. Peygamber’den başka hiç kimsenin yaşayışının **din olmadığını** ve **din olarak taklit edilemeyeceği ilkesini** ifade etmektedir. Yani ne kadar yetkin, söylemi ve eylemi uyum içinde ve temsîlî tebliğ seviyesinde olursa olsun, günah işlemekten korunmuş (ma’sûm) olmadığı için hiç kimsenin hayatı **din sayılamaz** ve **din olarak değerlendirilemez**. Bu sebeple Şah Veliyyullah ed-Dihlevî günah işlemekten korunmuş olmayan **ğayr-i ma’sum** kişilerin taklid edilmesini “dinin tahrif sebepleri” arasında saymaktadır.¹³

Söylem-eylem uyumu demek olan temsîlî tebliğde bu nokta kırmızı çizgi olarak göz önünde bulundurulmak şartıyla, toplumu madden ve manen arındırma görevini yerine getiren davetçi ve tebliğcilerin tıpkı sokağı temizlemeye kalkanların kendi kapıları önünden işe başlamaları gerektiği gibi davet ve tavsiyeleri ile önce kendilerinin amel etmeleri lazım gelmektedir. Aksi halde “havanda su dögmekle yağ elde edilmez”. İman ve amel birlikteliği, söylem-eylem uyumu, Müslümanca bir duruş ve arınmış bir gönül (tezkiye edilmiş nefis) işte bunun için gereklidir.

Öte yandan halkımız gibi ne yazık ki ülkemizin resmi ve sivil dâvetçilerini de derin bir olumsuz ihtilâf içinde görmekteyiz. Bu ise, irşat ve tebliğde her yol ve yöntemden üstün olan **hizmet kadrosunun birlik ve beraberliğini** ortadan kaldırmaktadır. Çeşitli isimler altında, farklı ocaklara/gruplara bağlılık göstererek, daha kötüsü “hak, benim yolumdur” ön yargısına kapılarak parçalanmış bir dâvetçiler topluluğundan beklenecek ilk olumlu davranış, **kadro olmanın gereklerini** yerine getirmeleridir. Hiç değilse, parçalayıcı-bölücü-olumsuz ihtilâftan uzaklaşıp, Peygamber Efendimiz’in “rahmet’tir” diye vasıflandırdığı, “kendi mesleğinin tamir ve yayılmasına çalışmakla beraber, başkalarının tahrip ve iptaline değil tekmil ve ıslahına gayret etmek” anlamındaki “olumlu ihtilaf” durumuna yükselmeleridir. Bu yapılmaksızın şucu-bucu diye ayırımlarla birbirlerini yıpratmaya kalkan tebliğciler topluluğunun vadedeceği herhangi bir ümit ışığı hiçbir zaman söz konusu olmayacaktır.

Bizde irşat ve tebliğ konusunda en zayıf nokta ne yazık ki bu **kadro** konusudur. Bağlı olduğu cemaat başkadır diye biri ötekini küfürle itham edecek kadar ileri gidebilen grupların din tebliğcisi konumunda olmaları, kimi **sistem kutsayıcılarının** din görevlisi sıfatını taşımaları, irşat ve tebliğ hizmetinin gerçek **kadro** imkân ve şansından ne ölçüde yoksun bulunduğunun göstergesidir.

13 Bk. *Huccetullahı'l-bâliğa*, I, 352; (Tercümesi, I, 444). Şu veya bu gerekçe ile hatasızlık konumuna layık görülüp her söylediği ya da her yaptığına isabetli olduğu kanısıyla taklit edilen ve fakat hata işlemekten korunmuş olmayan kişilerin, sıfat, ünvan, cinsiyet, şekil-şemâil ve saygınlık bakımından nasıl ve ne durumda olurlarsa olsunlar, dinin tahrifine sebep olacakları ve de oldukları acı bir gerçektir.

Üstatlarının, *mukteda bih* bildikleri kişilerin sözlerini, İslâm gerçeklerine ve durumun nezâketine tercih etmek, **tebliğ kadrosuna** yakışan bir hareket değildir. Hakkın yükselmesini amaç edinenler, hedefe ulaşmakta geciktirici sebepleri yok etmesini bilmelidirler ki, ortak düşmanlar ve yaygın rahatsızlıklar giderilebilsin. Aksi halde daha uzun yıllar yaya kalınması kaçınılmazdır.¹⁴

Bir kez daha vurgulayalım ki tebliğ, tavsiye, irşat ve dâvette en önemli unsur/öge davetçidir. Davetçinin bilgili, samimi, dürüst, programlı, disiplinli, özverili, uyanık ve davasına içtenlikle inanmış olması, bir başka deyişle **işinin adamı ve uzmanı** olınası esastır. Aynı zamanda davetçinin, tebliğ ve davetin, hayırlı, kutsal ve kurtarıcı bir görev ve hizmet olduğuna da kesinlikle inanması lâzımdır.

Bilindiği gibi İslâm *kalplerin fethini, beldelerin fethine*, beldelerin yıkılıp yok olmasını, kalplerin fesadına tercih eder. Cihad, bir *imhâ* (yoketme) aracı değil, *ihyâ* (yaşatma) hareketidir. Bir başka ifâde ile *cihad, tebliğ ve davet eylemidir*. Bunun böyle olduğuna “*Allah Teâlâ’nın, senin aracılığınla bir tek kişiyi doğru yola iletmesi, senin için, kızıl develerin olmasından* (ve bunları tasadduk etmenden) *çok daha hayırlıdır*” hadisinin¹⁵ *vürud sebebi* tanıklık etmektedir.

Kaynaklarda belirtildiğine göre, Hayber Savaşında, kuşatmanın uzayıp gittiği bir sırada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sancağı Hz. Ali’ye verir. Hz. Ali’nin, tam olarak görevinin ne olduğunu sorması ve “*(ukâtiluhum hatta yekûnû mislenâ?) bizim gibi oluncaya kadar onlarla savaşıyım mı?*” demesi üzerine şöyle buyurur:

عَلَىٰ رِسَالِكَ حَتَّىٰ تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ
فَوَاللَّهِ لَأَنْ يُهْدَىٰ بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَّكَ مِنْ خُمْرِ النَّعَمِ

“Onlara yavaşça sokul, sahalara in, sonra kendilerini Müslüman olmaya davet et. Onlara gerekli olan İslâm esaslarını haber ver. Ey Ali, Allah Teâlâ’nın senin sâyende tek bir kişiye hidâyet vermesi, iyi bil ki senin için, kızıl develerin olmasından çok daha hayırlıdır.”¹⁶

Uzun sayılabilecek bir kuşatma dönemine rağmen bir türlü alınamamış olan Hayber’deki Kamûs Kalesi’ne fetih hücumu yapmak üzere gönderilen sancaktar Hz. Ali’ye, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in verdiği bu tâlimat, cihadın temel amacının ve asıl meselenin, İslâm’a dâvet olduğunu bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Fetih heyecanına kendisini kaptırması çok muhtemel olan

14 Konuya ait faydalı değerlendirmeler için Süleyman Uludağ’ın *İslâm’da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri* adlı kitabına bakılabilir.

15 Buhârî, “Fedâilu’l-ashâb”, 9, “Meğazi”, 38, “Cihad”, 102,143; Müslim, “Fedailu’s-sahâbe”, 34.

16 Buhârî, “Fedâilu’l-ashâb”, 9, “Meğazi”, 38, “Cihad”, 102,143; Müslim, “Fedailu’s-sahâbe”, 34.

komutana, önemli olanın, insanların İslâm'a kazandırılması olduğu bundan daha çarpıcı biçimde nasıl anlatılabilirdi?

"Kızıl develer," o gün Araplar için en kıymetli varlıklardır. Hâdîs-i şerîf, bir kişinin Müslüman olmasına vesile olmanın, dünyanın en kıymetli mal varlığına sahip olmaktan daha hayırlı olduğu ilkesini ilan etmektedir. Bu demektir ki, **dünyanın en büyük kazancı, bir insanın İslâm ile tanışmasını sağlamak**, bir kişinin hidâyetine vesile olmaktır.

Bu olaydaki "**bir gönlün İslâm ile aydınlanmasına vesile olma**" teşviki, çağlar boyu, hiçbir engel tanımadan İslâm mesajının uzaklara, daha uzaklara götürülmesinin ana sebebi olmuştur. Her türlü eğitim ve irşad faaliyetinin, ilmî gayretlerin yeni ufuklarda yeni muhataplara ulaşma hedefine yöneltilmesi, hep "*Bir gönül de benim sâyetinde İslâm ile tanışsın ve dirilsin*" düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Dünyayı İslâm'a açma ya da *i'layi kelimetullah* hedef ve ilkesine sahip bulunmasına rağmen İslâm'ın, tarih boyu özel bir *misyoner teşkilâtı* olmamıştır. Ancak tarihen sabittir ki *mâbediyle, mektebiyle ve tekkesiyle* İslâm kurum ve kuruluşları bu amaca yönelik olarak çalışmışlar, dünyayı bu gözle değerlendirmişler ve davetçiler gidebildikleri, ulaşabildikleri yerlere İslâm'ı götürmenin tatlı heyecanını ve mânevi hazzını sürekli yaşamışlardır. Bir başka ifade ile *cihad erleri ile gönül erleri* aynı hizmet çizgisinde buluşmuşlar ve bu eylemde birbirlerine destek ve yol gösterici olmuşlardır.

Toplumların ve ülkelerin İslâmlaştırılmasında fevkalâde büyük bir etkiye sahip olan gönüllerin fethi ilkesi, bir kişinin Müslüman olmasına vesile olabileceği gayreti, dini geçmişimizin en belirgin ve ayırıcı özelliği olmanın yanında, günümüzün de en büyük cihadı konumundadır. Çok çeşitli sebeplerle İslâm'a düşman olmuş veya edilmiş gönül ve kafaları, İslâm mutluluğu ile tanıştırmak, irşat ve tebliğ hizmetinin olduğu kadar, insana hizmetin de ta kendisidir.

Bir gönlü İslâm'a açma amacına yönelik her girişim ve faaliyet kutlu bir eylem, soylu bir hizmet, mübârek bir cihaddır. Beldelerin fethi, işte ancak bu şartla hedefine ulaşmış olacaktır. Bu noktada bir kez daha vurgulamakta fayda vardır ki **dâvet, dâvetçinin kişilik ve davranışlarında yorum bulur. Çünkü dâvetçi, dâvetinin aynası konumundadır.**

Öte yandan dâvetçi, karşılaşacağı sıkıntılara göğüs germesini bilecektir. **Hizmet sabrına** sahip olmayan dâvetçinin yapabileceği pek bir şey yoktur. Dâvetçi elinden geleni yapmak, tüm gücünü işine harcamakla yükümlüdür. O, daima ilâhî irade ile irtibatla olacak, sürekli yardım dileyecektir.

Dâvetçi **güncel olacak**, çağı ve çevreyi bilecek, tarih -coğrafya ve teknoloji bakımından dünyayı takip edecek, bu tür bir uyanıklığı ve basireti, dâvette başarılı olmanın temel sebeplerinden sayacaktır.

Unutulmamalıdır ki, dâvetten elde edilecek ödül, muhatabın dâveti kabul etmesine bağlı değildir. Tebliğ ve davetin yerine getirilmesiyle sevap gerçekleşir. Bu da bize **“tebliğ hizmetinin görülmesi sonucundan daha önemlidir”** neticesini vermektedir. Bu noktada son derece ilgi çekici bir hadis-i şerifi hatırlamak yerinde olacaktır.

Enes İbni Mâlik *radiyallahu anh*'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur

إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ فَلْيَغْرِسْهَا

“Herhangi birinizin elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopacak olsa, derhal onu diksin!”¹⁷

Hiç şüphe yoktur ki, insanın dünyaya yönelik düşünce ve emellerinde en ümitsiz olması gereken an, dünyanın sonunun geldiği, kâinattaki düzenin ilâhî iradeye bağlı olarak alt-üst olmaya yüz tuttuğu yani kıyametin koptuğu andır. Zira hayatta ölümle burun buruna gelip tekrar yaşama şansını yakalayanlar olabilir. Ancak kıyamet kopmaya başladığı zaman artık onun durması ve yeniden eski hayata dönülmesi düşünülemez. Bu kesin gerçeğe rağmen, Peygamber Efendimiz'in, böylesine bir anda bile, elinde fidan bulunan Müslümana -şayet dikebilecekse-, onu dikivermesini tavsiye etmesi fevkalâde düşündürücü ve dikkat çekicidir.

Kıyametin çok çok kısa sürede kopacağı gerçeğine ve ağaç dikmenin gereğine delil olması yanında hadis-i şerifin asıl vurgusu, irşat ve tebliğ hizmetinde atak davranılmasına ve ümitsizliğe düşülmemesine yöneliktir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Efendimiz, uzun süre bakıma ihtiyacı olan fidanın dikimini -kıyâmetin kopmasına rağmen- tavsiye ederken, dikilecek fidanın kendisinden beklenen ürünü verecek zaman ve imkânı bulamayacağını elbette biliyor. Neticesizliğini bile bile Efendimiz'in böyle bir tavsiyede bulunmasında bize göre, hiçbir meşru ve faydalı işte mevcut şartlara bakıp ümitsizliğe kapılarak hizmeti ertelememe ve imkan varsa hizmeti hemen yerine getirme mesajı yatmaktadır.

17 Bezzar, *Müsned*, II/355; Ahmed b. Hanbel, III/191. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, IV/63. Heysemî, Bezzar'dan naklettiği hadis için ravileri oldukça güvenilir dedikten sonra, kıyâmetin kopmasından maksadın, kıyâmet alâmetlerinin belirmesi olabileceğine dikkat çekmektedir. Hatta o, “*elinde bir hurma fidanı olanınız, decal'in çıktığını duysa bile onu diksin. Çünkü Deccal'den sonra insanların yaşama şansları olacaktır*” diye bir beyanın da kayıtlara geçtiğini kaynak göstermeksizin söylemektedir. Biz hadisimize böylesi bir açıdan da bakıldığına işaret etmiş olmak için bu notu düştük. Tercihimiz, yaptığımız yorumda söylediklerimizdir.

Ayrıca ağaç dikimi kamuyu ilgilendiren bir hizmettir. Hadisimiz bu yönüyle, toplumu ilgilendiren hizmetlerde hele hiç tembelliğe ve ümitsizliğe düşülmesi gerektiğini de pek çarpıcı bir üslupla ortaya koymuş olmaktadır.

Peygamber Efendimiz “*Hayırlı işler yapmakta acele ediniz!*”¹⁸ hadisiyle de aynı noktayı dikkatlerimize sunmuştur. İçinde bulunduğu imkan ve zamanı değerlendirmeyip karanlık gecelerin arkasındaki günlere bel bağlayanların zarar edecekleri ortadadır. Zira her gelecek günün bir yarını olacaktır.

İbâdetlerini, kendilerine ayrılmış olan vakitlerinde yerine getirmeye alışkın mü’minler, hayırlı işlerde zaman kaybına râzı olmaz ve şartların doğacak netice için uygun olup olmadığına pek fazla önem vermez, hizmeti ertelemezler. Çünkü önemli olan, hayrın hayır olduğu için hizmet niyetiyle ilk fırsatta işlenmesidir. En büyük netice, hizmetin anında görülmesidir. Hizmetin sonucu olarak doğacak hayır, ikinci derecedeki bir hayırdır.

Mevcut şartların henüz kıyamet ortamı olmadığı gerçeğinden hareketle davetçi, hiçbir oyalayıcı fikre kapılmadan, tembelliğe kucak açmadan ve mutlaka her işin ve hizmetin sonucunu görme gibi bir peşinciliğin ardına takılmadan, yapılabilecek hizmeti ilk fırsatta yapmanın gayreti içinde olmalıdır.

Unutmamak lazımdır ki **asıl sonuç, hizmeti hizmet olarak ilk fırsatta yerine getirmektir.** Yarınları, ancak bugünü böylesine bir şuur ve hizmet anlayışıyla değerlendirenler şekillendirecektir. O halde kıyamet şartlarında bile eğitim, tebliğ, davet ve hayır hizmetleri aksatılmadan yürütülmelidir. Dünya fideliğine hizmet fideleyenler, mutlaka bu gayretlerinin sonucunu göreceklerdir.

2.1. Tebliğe Muhatap Olarak İnsan

“İrşat ve tebliğde insan unsuru” denilince, tebliğ kadrosunun yanında, işin muhataplar cephesi üzerinde de bazı tespitlerde bulunmak gerekecektir. Çünkü irşat, tebliğ ve davet tek yönlü bir eylem olmayıp her iki tarafında da insan bulunmaktadır. Bu sebeple öncelikle insanın özelliklerine yönelik olarak Kur’an-ı Kerim’deki tespitlerin en azından bir kısmına burada işaret etmek uygun olacaktır.

Kur’an-ı Kerim’de insanın **maddî ve rûhî** olmak üzere iki yönüne dikkat çekilmektedir. Maddi yapısı topraktandır.

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ

“O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.”¹⁹

18 Müslim, “İman”, 186; Tirmizi, “Fiten”, 30, “Zühd”, 3; İbni Mâce, “İkâme”, 78.

19 es-Secde 32/7.

Yaratılışının evreleri de şöyle sayılmıştır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْقَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا
النُّطْقَةَ عِلْقَةً فَخَلَقْنَا الْعِلْقَةَ مَضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمَضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا
آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

“Andolsun ki biz insanı çamurun özünden yarattık. Sonra onu sağlam bir korunakta *nutf*e haline getirdik. Ardından *nutfeyi* (döllenmiş yumurta) *aleka* (rahimde asılıp beslenen embriyo) *alekayı* da *mudğa* (şekilsiz et) görünümlüne getirdik. *Mudğayı* kemikler haline soktuk ve bu kemiklere et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratılışla var edip hayat verdik. Yaratılanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”²⁰

İnsana yaratılışı şöyle tanıtılmıştır: الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ “O rabbin ki seni yarattı, sana güzel ve düzgün bir şekil verdi. Dengeli, ölçülü ve donanımlı kıldı.”²¹ Bu müstesna durumu bir başka âyet-i kerimede لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ “Andolsun ki Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık,”²² diye, bir başkasında ise, وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ “Andolsun ki Biz âdemoğlunu şerefli kıldık.”²³ diye açıklanmıştır.

Allah Teâlâ insanın yeryüzündeki konumunu da إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”²⁴ diye “halifelik” olarak bildirmiştir.

Ruhi yapısına yönelik özelliğini ise Allah Teâlâ’nın meleklerle hitaben verdiği şu emirde görmekteyiz.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ “Ona en uygun şekli verip içine kendi ruhumdan üflediğim zaman onun önünde secdeye kapanın.”²⁵ Melekler de insana saygı secdesinde bulunmuşlardır.²⁶

Allah Teala, “ruhundan üfleyip yeryüzünde halife” sıfatıyla yarattığı insana, katındaki yegâne üstünlük ölçüsünün de yine mânevi alanda olduğunu إِنَّ أَكْرَمَكُمْ إنَّ اللَّهَ أَتَقَاتُمْ “Allâh katında en değerliniz en müttaki olanınızdır.”²⁷ diye bildirmiştir.

Bu gerçekten üstün konumuna rağmen kendisine tanınan yaşama şansı (ömür) bakımından sürekli bir zarar içinde olduğuna da إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ “Ger-

20 el-Mü’minun 23/12-14.

21 el-İnfitar 82/7-8.

22 et-Tin 95/4.

23 el-İsra 17/70.

24 el-Bakara 2/30; el-Enâm 6/165; el-Araf 7/69, 74; Yunus 10/14, en-Neml 27/62, el-Fâtr 35/39, Sâd 38/26.

25 el-Hicr 15/29.

26 el-Bakara 2/34; el-Araf 7/11, el-İsra 17/61, el-Kehf 18/50, Taha 20/116.

27 el-Hucurat 49/13.

çekten insan ziyandadır.”²⁸ diye dikkat çekilmiş, bu mutlak ziyandan kurtulma yolu ise, **iman, amel-i salih, hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye** olarak bildirilmiştir.

Bu fitrat ve genel konumu çerçevesinde insanın psiko-sosyal tavır ve davranış bakımından da şu tespitlere Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiş bulunmaktadır:

“İnsan pek acelecidir.”²⁹ Hayrı ve şerri istemekte isti'cal içindedir.

“Gerçekten insan çok cimridir.”³⁰

“Doğrusu insan hırslı ve huysuz yaratılmıştır.”³¹

“İnsan zayıf yaratılmıştır.”³²

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبَةٍ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّةٍ كَذَلِكَ زَيْنٌ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“İnsanın başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken veya otururken ya da ayakta iken hemen bize dua etmeye koyulur; onu zararlı durumundan kurtardığımızda ise -sanki başına gelen zararı gidermeye bizi çağırıp yalvarmamış gibi- inkârcılığa dönüp yoluna devam eder; haddi aşanlara işte bu şekilde yaptıkları güzel görünmektedir.”³³

“İnsan, yaratıcısına ve hemcinslerine karşı apaçık bir hasımdır.”³⁴

İnsanın irşat ve davet karşısındaki tavrına ışık tutan âyet-i kerimleri ise şöylece sıralamak mümkündür:

“İnsan, tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.”³⁵ İnsan, yaptığı yanlışları savunabilmek için çırpınır durur.

“Doğrusu insan çok zalim ve çok cahildir.”³⁶

“Doğrusu insan çok nankördür.”³⁷

“Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır.”³⁸

28 el-Asr 103/2.

29 el-İsra 17/11, el-Enbiya 21/37.

30 el-İsra 17/100.

31 el-Mearic 70/19.

32 en-Nisa 4/28.

33 Yunus 10/12.

34 Yasin 36/77.

35 el-Kehf 18/54.

36 3el-Ahzab 33/72.

37 İbrahim 14/34; el-İsra 17/67; el-Hac 22/66; eş-Şura 42/48; ez-Zuhruf 43/15; el-Adiyat 100/6.

38 el-Mearic 70/20.

“İnsan, kendisini Rabbinden müstağni görür ve bu yüzden azar.”³⁹

“İnsan, şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir!”⁴⁰

Hiz. Nuh, kavminin tutumunu şöyle dile getirmektedir:

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا
وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا

“Kendilerini bağışlaman için ben onları ne zaman çağırırsam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dire-diler, kibirlendikçe kibirlendiler.”⁴¹

Buraya kadar zikrettiğimiz âyet-i kerimelerden anlaşıldığına göre vahye, irşat ve tebliğ muhatap olan **insanın evrendeki diğer yaratıklardan farklı bir yapısı, konumu ve tavrı** bulunmaktadır. Bu sebeple ona götürülecek irşat ve tebliğ hizmetinde yaratılıştan gelen bu özellikleri dikkate almak ve yerine, zamanına ve muhatabına göre bir yol ve yöntem seçmek, irşat ve tebliğ görevlilerine düşmektedir. Kendileri de birer insan olarak aynı yapı ve konumda bulunan tebliğ kadrosu, durumu değerlendirmede, zorluk çekse de kesinlikle açmaz içinde değildir. Birikim ve yaptığı işi önemsemiş olması işini kolaylaştıracaktır. Zira Kur'an-ı Kerim'de Allah elçisi peygamberlerin verdikleri tebliğ ve tevhid mücadeleleri değişik örnekleriyle anlatılmıştır. Özellikle de tüm hayatı boyunca son kez evrensel çapta ve çok yönlü olarak konuya yönelik pek zengin örnekler bırakmış bulunan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in **üsve-i hasene** olan hayatına ve mücadelesine dair bilgi ve belgeler, Kur'an-ı Kerim'e ilaveten hadis, siyer ve tarih kaynaklarında etrafıca yer almış bulunmaktadır.

Özetleyecek olursak irşat ve tebliğ hizmetinde **kaynak, yol, yöntem ve muhataplar hakkında** Kur'an-ı Kerim ilke, sünnet-i seniyye de uygulama olarak verdiği bilgi ve örneklerle bu hizmeti yürütecek olanlara her çağ ve yörede yeterli önderlikte bulunmuş ve bulunmaktadır. Mesele bu ilahi ve nebevi kılavuzluktan yararlanmakta gösterilecek niyet, bilinç, gayret, titizlik ve samimiyete kalmış bulunmaktadır.

Hidayet ve tesir ise, hiç kuşkusuz Allah'tandır.

39 el-Alak 96/5-6.

40 el-İsra 17/11.

41 Nuh 71/7.

KAYNAKÇA

- Azzam, Abdurrahman. *Ebedî Risâlet*. trc. H. Hüsnü Erdem. İstanbul: 1961.
- el-Aynî, Bedrüddin. *Umdetu'l-Kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî*. I-XXV, Beyrut: ts.
- el-Azîmâbâdî, Şemsü'l-Hak. *Avnu'l-ma'bud şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*. I-XIII. Beyrut: 1979.
- el-Bûtî, M. Saîd Ramazan. *Fıkhu's-sîre*. trc. A. Nar-O. Aktepe. İstanbul: 1984.
- el-Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr. *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. I-X. Beyrut: 1967.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Kadir*. I-V. Kahire: 1964.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. trc. Salih Tuğ. I-II. İstanbul: 1969.
- J. M. Domenach. *Siyâsî Propaganda*. trc. Cevdet Perin. İstanbul: 1961.
- Köymen, Nusret. *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: 1968.
- Kutup, Seyyid. *İslâmî Etüdler*. trc. H. Başer. İstanbul: 1967.
- Pazarlı, Osman. *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*. İstanbul: 1967.
- Vehbi, Mehmet. *Hülâsatü'l-Beyan*, İstanbul 2. Basım 1966.